

CHIMENTO CAMICIA ROKU 1492 V TOVAČOVĚ, 1493 V PRAZE A KUTNÉ HOŘE?

Ivo Hlobil – Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha

Florian Zapletal (1884–1969), za první světové války důstojník českých legií, novinář a příležitostný student dějin umění v Petrohradě, se velmi zabýval historií uměleckých památek na Moravě.¹ Zvláštní pozornost věnoval relativně neobyčejně časně recepci italského quattrocenta na zámku v Tovačově, tehdy rezidenci pana Ctibora Tovačovského z Cimburka († 1494), moravského zemského hejtmana za českého krále Vladislava Jagellonského i následující dočasné vlády uherského krále Matyáše Korvína (1479–† 1490).²

Florian Zapletal se zabýval renesancí v Tovačově opakovaně od konce druhého desetiletí 20. století až do své smrti.³ Zahájil její postupné objevování a umělecko-historické zhodnocení. V roce 1928 dospěl k závěru,⁴ že renesanční portál tovačovského zámku z roku 1492 vytvořil „italský kameník, který přišel do Tovačova, pravděpodobně cestou přes Uhry, kam vlivem zejména krále Matyáše pronikala renesance a její nositelé, italští umělci, velmi záhy a v míře hojné“. Vzhledem k absenci písemných pramenů to byl situaci odpovídající závěr, ovšem značně obecný. Postoupit dále znamenalo přejít ke spekulacím.

Poté se bez ohledu na nesouhlas oponentů postupně rozvíjely různé fabulace. V roce 1944 publikoval Emil Edgar (1884–1963),⁵ český architekt a publicista, tvrzení, že „král Vladislav dovolil svému milému Ctiboru Tovačovskému z Cimburka, aby si ze stavby letního loveckého zámku v Nyéku odvedl nakrátko (do Tovačova), nejvýše na jednu stavební sezonu, nejlepší sílu“. Kriticky smýšlející historik umění Ladislav Koller v diplomové práci z roku 1950⁶ tovačovský portál ovšem uvedl pouze stručně, jako „ukázku čistého renesančního slohu florentského původu“, provedenou Vlachy, kteří snad na Moravu přišli přes Uhry. Jako první rozpoznal, že stylem souvisí s uměním Francesca di Giorgia ve střední Itálii (Palazzo degli Anziati a Palazzo Ducale v Gubbio, Palazzo degli Anziani v Anconě).⁷

Nepodložené tvrzení Emila Edgara (1953) přesto následovala historička umění Eva Šamánková.⁸ Připomenula, že stavbu zámečku Matyáše Korvína v Nyéku ukončil uherský a český král Vladislav II. Jagellonský za účasti vlašských mistrů a doplnila – pochopitelně bez citace zdroje –, že „jedním z nich byl i mistr známého tovačovského portálu, o němž víme, že si ho na dobu letní sezony vyžádal nejvyšší hejtman moravský, Ctibor Tovačovský z Cimburka...“. Fabulace Edgara a Šamánkové kritizovala Alena Jůzová (1956): „Podle Emila Edgara si vypůjčil Ctibor Tovačovský od Vladislava II. vlašského umělce, kterému svěřil práci v Tovačově. Tento závěr je hypotetický, neboť, i když lze listinným materiálem doložit Ctiborův pobyt v Budíně,

*zůstává domněnkou a je třeba jej také jako hypotézu formulovat. V autorově podání si však dělá nárok na vědecký názor a jako takový jej skutečně přejímá Eva Šamánková, doplňující Edgarovu hypotézu ještě odvážněji, tvrdíc, že Vladislav zaměstnával na svých stavbách italské mistry a že jedním z nich byl i mistr známého tovačovského portálu...*⁹ Přesto závěry Evy Šamánkové byly obecně považovány za platné, autorka je později zopakovala¹⁰ a citovalo je i renomované zahraniční bádání.¹¹

Mezitím uvedené fabulace dále rozvíjel Florian Zapletal. V roce 1953 v soukromém dopise¹² poprvé jmenoval dva předpokládané tvůrce tovačovské renesance: „*Ctibor se dal roku 1492 do přestavby zámku ve slohu rané renesance. Tyto práce řídil bezpochyby dvorní architekt uherského krále Matyáše Korvína a jeho nástupce krále Vladislava II., kterého si vypůjčil při své návštěvě u tamního královského dvora v únoru roku 1492. Narodil se ve Florencii a jmenoval se Chimenti di Leonardi Camicia. ... Zdá se, že vzpomenutý italský architekt pracoval pro Ctibora až do jeho smrti v červnu roku 1494. Je nápadné, že Camicia se vrátil do Florencie po čtrnáctiletém pobytu v Uhrách roku 1494, tedy v roce Ctiborovy smrti...*“ V roce 1957 na toto téma dokončil odbornou stať, podněcován k tomu Václavem Menclem,¹³ významným historikem české gotické architektury. Předal ji do redakce pražského časopisu *Zprávy památkové péče*.¹⁴ Když však marně čekal na její uveřejnění, vzal si rukopis nazpět (11. prosince 1959). Ulpěl v něm hořký pocit zhrzeného autora, vystupňovaný po přečtení knihy Evy Šamánkové *Architektura české renesance* z roku 1961. Autorka zde bez odkazu na neotištěnou práci Floriana Zapletala, s níž se pravděpodobně seznámila, napsala: „*Zachovala se listina, známá z maďarských pramenů, v níž král Vladislav povoluje Ctiborovi, aby si ze stavby loveckého zámečku v Nyéku vybral na jedno léto nejlepší sílu. Práci tohoto mistra je bezesporu reprezentační portál jinak gotického hradu: slohově lze mu pak připsat i portál ... v průjezdu domu čp. 8 ...*“¹⁵ Stěžoval si, že Eva Šamánková zcizila jeho poznatky a viděl v tom příčinu, proč nebyl jeho příspěvek otištěn.¹⁶

V rukopisu své stati neuveřejněné tiskem Florian Zapletal uvedl, že vlastní mistři byli na práci do Tovačova sjednání Ctiborem za jeho pobytu v Budíně 11.–21. února 1492. „*Jména těchto umělců se nezachovala. Podle některých náznaků možno soudit, že do Tovačova přišel z Budína architekt Chimenti di Leonardo Camicia...*“ Ve stavbě věže s portálem z roku 1492 měli po Ctiborově smrti pokračovat páni z Pernštejna, noví majitelé Tovačova, „*a to vcelku podle původního návrhu-modelu, který zhotovil bezpochyby Chimenti Camicia ...*“. Dále: „*Na pozvání Ctibora z Cimburka a se svolením krále pracovali Camicia a sochař Baccio Cellini v Tovačově v letech 1492–1494 na stavbě zámku a panina domu (tj. domu Ctiborovy manželky Elišky z Melic).*“

Florian Zapletal nenapsal, co ho inspirovalo k tvrzení o přítomnosti Chimenta Camicii a Baccia Celliniho v Tovačově. Tento zdroj lze však snadno nalézt – jsou jím unikátní zprávy o obou těchto florentských umělcích v prvním vydání *Životopisů* Giorgia Vasariho z roku 1550.¹⁷ Zapletal s nimi musel být seznámen z některého vydání Vasariho spisů nebo z druhé ruky od maďarských badatelů. Ti se pochopitelně vždy velmi zajímali o poznatky o životě a díle Chimenta,¹⁸ vedoucího vlašského architekta ve službách uherského krále Matyáše Korvína. O Chimentovi se ví, že pocházel z rodiny toskánských „legnaoli“ (truhláři), narodil se kolem roku 1431. Jeho umělecká dráha započala v druhé polovině padesátých let v Římě, když mu bylo přibližně dvacet pět let. V Budíně zůstal prokazatelně ještě v roce 1491, 1505 je registrován ve Florencii. Zemřel kolem roku 1510. Kde působil mezi lety 1492–1504 není doloženo. Odtud jistě Floriana Zapletal napadlo, že Chimento pracoval v mezidobí, kdy o něm chybí zprávy, v Tovačově.

Závěr Floriana Zapletal o tom, že Chimento Camicia a Baccio Cellini pracovali v Tovačově, nelze prokázat a může být pokládán za čistou spekulaci (autor tohoto sdělení z této pozice Floriana Zapletal opakovaně kritizoval).¹⁹ Nicméně díky dedukci Vasariho informací nelze předpoklad o působení Chimenta Camicii v Tovačově ani úplně vyvrátit. A kupodivu jej dnes podporují další nepřímé indicie, o nichž Florian Zapletal nemohl vědět. Objev mramorového quattrocenteského medailonu Elišky z Melic, manželky pana Ctibora Tovačovského z Cimburka, který byl uskutečněn v Tovačově v roce 1971, svědčí o zdejší přítomnosti kvalitního italského sochaře. Vzápětí vyšlo najevo, že nejen královský palác Matyáše, ale také věž Ctiborova tovačovského zámku zdobila renesanční mramorová okna (v Budíně se dochovaly jejich fragmenty, v Tovačově existují in situ), zhotovená podle oken Palazzo Venezia v Římě.²⁰ Dříve se předpokládalo, že za importem daného typu oken v Budíně stál Matyášův dvorní sochař Giovanni Dalmata. Recentně Péter Farbaky²¹ vzhledem k pobytu Camicii v Římě usoudil, že to byl spíše on, kdo odpovídal za římský styl budínského královského paláce.

A to není vše. Chimento v Budíně působil nejen jako vedoucí vlašských kameníků a sochařů, ale souhlasně se svou původní profesí jistě i jako umělecký truhlář.²² Odtud je třeba připomenout, že síň prvního patra Hrádku v Kutné Hoře zdobí od roku 1493 renesanční dřevěný strop s namalovanými „*monogramy Krista, krále Vladislava, s rozetami a solárními terči, imitující plastické kasetování*“. Maďarské i české bádání už dlouho předpokládá, že vznikl podle budínského vzoru.²³ Nepracoval Chimento Camicia kromě Tovačova také v Kutné Hoře, královském horním městě, díky těžbě stříbra zdroji velkých příjmů do královské pokladny? V kritickém mezidobí let mohl být dokonce činný i v Praze a být tím doposud zcela anonymním vlašským kameníkem, který roku 1493 navrhl a částečně i vytvořil první renesanční okna z roku 1493 (podle oken na zámku Frederica da

Molte Feltro v Urbinu)²⁴ na východní straně severního průčelí Vladislavského paláce na Pražském z hradě.²⁵ Kdyby Florian Zapletal věděl o poznatcích, které přineslo další bádání, jistě by uvažoval – tak jako my dnes – o samozřejmě pouze hypotetickém působení Chimenta Camicii et al.²⁶ nejen na Moravě, ale i v Čechách.

Poznámky

¹ František Hýbl (ed.), *Florian Zapletal život a dílo. Sborník příspěvků z konference Muzea Komenského v Přerově, 18.–19. října 2005*, Přerov 2006.

² O počátcích renesance v Tovačově souhrnně: Ivo Hlobil – Eduard Petrů, *Humanism and Early Renaissance in Moravia*, Olomouc 1999, s. 137–162, zvl. s. 146–152, 246–249. Naposledy: Jan Chlíbec, Medallion with the Portrait of Eliška z Melic, in: *Matthias Corvinus, the King. Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490* (Budapest History Museum, 19 March 2008 – 30 June 2008), Budapest 2008, s. 463–464, kat. č. 11.9. – Pavel Kalina, *Benedikt Ried a počátky záalpské renesance*, Praha 2009, s. 204, 223. pozn. 5 (kupodivu pouze povrchní poznámky). – Jiří Kroupa, „Rinascimento oscuro“ a vznešený detail, in: *Historická Olomouc XVII. Úsvit renesance na Moravě za vlády Matyáše Korvína a Vladislava Jagellonského (1479–1516) v širších souvislostech*, Olomouc 2009, s. 25–38, zvl. s. 32–34, 35–36 (filosofická reflexe časného výskytu italské renesance v Tovačově). – Gyöngyi Török, Die Vermittlerrolle Ungars in der mitteleuropäischen Renaissance, in: ibidem, s. 87–103, zvl. s. 87. – Ivo Hlobil, Chimento Camicia 1492 v Tovačově? Nevyřešená otázka quattrocenta na Moravě, in: ibidem, s. 215–220. – Jiří Roháček, Humanistická nápisová písma v Čechách a na Moravě v evropském kontextu, in: ibidem, s. 221–236, zvl. s. 229, 231 (nápis na portále tovačovského zámku). – František Chupík, Moravské záblesky renesance, in: ibidem, s. 323–331, zvl. s. 324–328 (tovačovské rondelové opevnění).

³ Florian Zapletal, Tovačovský zámek, *Český svět* VII, č. 5, říjen 1919, s. 8–9.

⁴ Idem, Z prvních projevů renesance na Moravě, *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, 1928, s. 146–147.

⁵ Emil Edgar, Budín a letohrádek Belveder na Hradě pražském, *Časopis turistů* LVI, 1944, č. 4, s. 50–51.

⁶ Ladislav Koller, *Vývoj portálové architektury a renesanční portály 16. století* (diplomová práce), Masarykova univerzita, Brno 1950, zvl. s. 47–48.

⁷ Toto téma nedávno zevrubně analyzovala Lenka Hradilová, Slohové východisko renesančního portálu tovačovského zámku v díle italského architekta Francesca di Giorgio Martiniho, in: *Historická Olomouc XVII* (pozn. 2), s. 237–250.

⁸ Eva Šamánková, Rejtův Frankenstein, *Zprávy památkové péče* XIII, 1953, s. 126–128, zvl. s. 126.

⁹ Alena Jůzová, *Počátky italské renesance na Moravě* (diplomová práce), FF UP v Olomouci 1956, s. 12.

¹⁰ Eva Šamánková, *Architektura české renesance*, Praha 1961, s. 11.

¹¹ Jan Białostocki, *The Art of the Renaissance in Eastern Europa, Hungary - Bohemia - Poland*, London 1976, s. 64: „It is recorded that for a whole summer season he was allowed to use the best master from those working at the Nyék castle in Hungary to build his own castle in Tovačov.“ (v pozn. 22 odkaz na Evu Šamánkovou). – Erich Hubala, Die Baukunst der mährischen Renaissance, in: Ferdinand Seibt (ed.), *Renaissance in Böhmen*, München 1985, s. 145 (chybný odkaz na práci: Joseph Neuwirth, *Geschichte der deutschen Kunst und des deutschen Kunstgewerbes in den Sudetenländern*, Augsburg 1926, s. 45).

¹² Florian Zapletal, dopis „panu řídícímu“, tj. Karlu Stégerovi, z 13. března 1953 (Okresní archiv Přerov, pobočka Tovačov – zámek, karton č. 124, složka č. 226, „Páni z Cimburka“). K tomuto dopisu viz František Hýbl, Korespondence Floriana Zapletala s Josefem Dostálem a Karlem Stégerem, in: Hýbl (pozn. 1), s. 111–115, zvl. s. 115.

¹³ Kristina Glacová, Florian Zapletal historik umění (?), in: Hýbl, ibidem, s. 157–161, zvl. s. 160. Podle zápisu v Zapletalově deníku tehdy Mencl Zapletalovi řekl: „Šamánková chtěla psát o Tovačově. Nedejte se a napište dvě strany do Zpráv památkové péče.“

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Šamánková (pozn. 10), s. 11.

¹⁶ V dopise Františku Gajdicovi z 12. května 1964 – viz Glacová (pozn. 13).

¹⁷ Carlo I. Ragghianti (ed.), *Giorgio Vasari, Le vite dei piu eccellenti pittori, scultori e architetti* I, Milano – Roma 1942, s. 746–747: „Chimenti Camicia, del quale non si sa altro, quanto all'origine sua, se non che fu fiorentino; stando al servizio del re d'Ungheria gli fece palazzi, giardini, fontane, tempii, fortezze, ed altre molte muraglie d'importanza, con ornamenti, intagli, palchi lavorati, ed altre simili cose che furono con molta diligenza condotti da Baccio Cellini. Dopo le quali opere Chimenti, come amorevole della patria, se ne tornò a Firenze; ed a Baccio, che lá si rimase, mandò perché le desse al re, alcune pitture di mano di Berto linaiuolo, le quali furono in Ungheria tenute bellissime e da quel re molto lodate. Il qual Berto (non tarcerò anco questo di lui) dopo aver molti quadri con bella maniera lavorati che sono nelle case di molti cittadini, si morì appunto in sul fiorire, troncando la buona speranza che si aveva di lui. Ma tornando a Chimenti, egli, stato non molto tempo in Firenze, se ne tornò in Ungheria, dove, continuando nel servizio del re, prese, andando su per il Danubio a dar disegni di mulina, per la stracchezza un' infermità che in pochi giorni lo condusse all'altra vita. L'opere di questi maestri furono nel 1470 in circa.“

¹⁸ Naposledy: Péter Farbaky, Chimenti Camicia, the Florentine Woodworker - Architect of Matthias and his Role in the Royal Building Works in Buda, in: *Matthias Corvinus* (pozn. 2), s. 313–315.

¹⁹ Mimo jiné: Ivo Hlobil – Eduard Petrů, *Humanism and Early Renaissance* (pozn. 2), s. 247–248, pozn. 14.

²⁰ Ivo Hlobil, The arts in Moravia and Silesia from the gothic to the renaissance, 1400–1550, in: *The last flowers of the middle ages. From the gothic to the renaissance in Moravia and Silesia*, Olomouc 2000 (kat. výst., Rome, Palazzo di Venezia, 23 November 2000 – 7 January 2001), s. 37–58, zvl. s. 51, obr. s. 53. – András Végh, Renaissance Red Marble Carvings in Royal

Palace of Buda, in: Farbaky (pozn. 2), s. 317–319, na s. 316 je vyobrazeno částečně rekonstruované okno z královského paláce v Budíně, Budapesti Törtöneti Museum, s. 317, vyjmenovány jsou lokality výskytu sledovaného typu mramorových oken v Uhrách na dalších stavbách za Matyáše Korvína, včetně chronologicky posledního příkladu v Tovačově za Vladislava Jagellonského.

²¹ Farbaky (pozn. 18).

²² Obdobně asi byl truhlář Andreas Morgenstern vedoucím sochařů, kteří vytvořili Světelský oltář / Zwettler Altar, 1516–1525, od poloviny 19. století v Adamově u Brna [viz Ivo Hlobil, Hypoteticky o autorství Světelského oltáře, in: Bohdana Fabiánová – Zdeněk Vácha (edd.), *Světelský oltář v kontextu pozdně gotického umění střední Evropy. Sborník příspěvků přednesených na mezinárodním sympoziu konaném na zámku v Mikulově 20. – 21. června 2007*, Brno – Mikulov 2008, s. 55 – 66.]

²³ Péter Farbaky, Chimenti Camicio, a Florentin woodworker-architect, and the early Renaissance reconstruction of the royal palace in Buda during the reign of Matthias Corvinus (ca 1470–1490), *Mitteilungen der Kunsthistorischen Institutes in Florenz* L, 2006, s. 215–256, zvl. s. 224. – Jiří Kropáček, On the Penetration of the Renaissance into Central Europe in 1490–1510 (with special emphasis on the position of Prague), in: *Actes du XXIIe Congrès international d'Historie de l'Art*, Budapest 1972, T. 1–2, zvl. T. 1, s. 639–644, zvl. s. 640; Josef Krása, Nástěnná malba, in: Jaromír Homolka – Josef Krása – Václav Mencl – Josef Petráň, *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*, Praha 1978, s. 255–314, zvl. 275, obr. s. 274.

²⁴ Jan Koutský, *Il Palazzo Ducale di Urbino e il primo Rinascimento a Praga*, in: Maria Luisa Polichetti, ed. *Il Palazzo di Federico da Montefeltro. Restauri e ricerche*, Urbino 1985, s. 91–104.

²⁵ Viz o tom: Jan Muk, Poznámky k charakteru rané renesance na Pražském hradě, in: *Historická Olomouc* III, Olomouc 1980, s. 175–182, zvl. s. 179–181. – Petr Chotěbor, K jagellonské přestavbě Starého královského paláce na Pražském hradě, in: *Historická Olomouc* XVII (pozn. 2), s. 283–294, zvl. s. 288–294. – Kalina (pozn. 2), s. 203, opakoval překonaný názor o vytvoření oken Vladislavského sálu bez přítomnosti a tvůrčího podílu italských kameníků.

²⁶ Á. Mikó, Cellini, Baccio, in: *Saur Allgemeines Künstler Lexikon* XVII, Leipzig 1997, s. 495, nepředpokládá, že by tento florentský mistr, strýc Benvenuto Celliniho, byl aktivním kameníkem.